
Religija u modernitetu

Ni u jednom društvu modernitet nije uspio prevladati i potisnuti predmodernitet u posve istom povijesnom trenutku. Svuda su putovi razvitka išli i odvijali se različitim ubrzanjem. Zato je bolje govoriti o obilježjima moderniteta nego o početku njegove nazočnosti, jer on nigdje nije bio jednak. Danas ja razvidno da su temeljne oznake tog moderniteta: racionalnost društvenih odnosa, oslobođenje ljudske osobe, znanost u stalnom razvitku i društvo u nezaustavljivu pokretu, pluralizam izbora i ponuda, medijska povezanost cijeloga svijeta. U prvi mah se učinilo da će upravo religija u uvjetima moderniteta najgore proći od svega drugoga iz prošlosti i doživjeti potpuno iščeznuće u društvu. To su uostalom jednako naviještali tada prvaci mlade sociologijske znanosti: Émil Durkheim, Karl Marx i Max Weber. U naše doba islam ima vrlo slične prijepore s modernitetom kakve je nekoć bolno prolazilo i proživljavalo povijesno kršćanstvo, ali ih je sada moguće izravno pratiti na ekranima, a ne više doznavati iz knjiga sociologa religije.

Razlozi pak za taj nepovoljan sud o budućnosti religije u modernitetu dolazili su iz rastuće i posvuda djelatne prisutnosti procesa sekularizacije, koji je na mnogostruki način slabio i poništavao znakove svetoga u suvremenom društvu. Istražujući i ispitujući stanje vjere u modernitetu, sociolozi su dolazili do zaključka da joj prijeti brzi i nepovratni nestanak. Što je naime bila veća modernizacija nekog društva, to je - u istom omjeru - u njemu slabila društvena uloga religije. Podaci o sekularizaciji zaista su bili neumoljivi i zabrinjavajući. Malo je tko uspijevao odoljeti njihovoj uvjerljivosti i neupitnosti. Sve se to do kraja pokazivalo predvidljivim, trebalo je samo čekati siguran ishod: poraz religije u modernitetu.

No nije trebalo dugo čekati da se počnu opažati stanovita neslaganja i rascjepi između sociologa. Dok je, primjerice, S. Acquaviva svuda vidio zalazak religije i pobjedu svjetovnoga, dotle su drugi upozoravali na oprez i suzdržljivost u zaključivanju. Tu prije

svega mislimo na Th. Luckmanna. Jer, zacijelo najrazvijenije i najmodernije društvo na svijetu - ono u Sjedinjenim Američkim Državama - nije uopće pohodio i zahvatio proces sekularizacije, pa je kršćanstvo ostalo i dalje masovnom pojavom. Crkvena je religioznost bila gotovo netaknuta u svojoj snazi i utjecaju na društvene prilike. Između moderniteta i religije sklopljen je ovdje plodni mir, a ne zapodjenuti rat kao u Europi, što je očito slabilo tvrdnju o općem nezaustavljivom procesu sekularizacije i njezinu uvijek uzlaznom tijeku. Stoga je onda bilo sve teže zastupati teoriju o svjetovnosti kao nužnom i nepreskočivom obzorju modernih društava. Rasle su iznimke i suprotni slučajevi, koje nije bilo moguće tek tako zaobići. Najnovija istraživanja u Italiji pokazuju da je razdoblje sekularizacije konačno prošlo i da je zaista teško ne vidjeti kako se katolicizam obnavlja i oživljuje: bilo u crkvenim ustanovama ili svojim vjernicima. Čvrsto smješteno u društvima moderniteta i uporabom njegovih sredstava, kršćanstvo danas pokušava naći odgovor na sve ono brojno loše i dobro s čime se sučeljava, na spasenje svijeta, a ne na njegovu propast.

Iz toga proizlazi da modernitet nije donosio samo svjetovnost nego da je istodobno davao poticaje na buđenje i širenje religioznosti u krilu te iste svjetovnosti. Sociologinja D. Hervieu-Léger misli da je modernitet na određenom stupnju svojega razvitka počeo producirati sveto umjesto svjetovnoga, što znači da mu valja pripisati oznaku nepredvidljivosti i iznenađenja. Jednakim oblicima i razinama modernizacije ne odgovaraju dakle uvijek i neizostavno jednaki oblici i razine sekularizacije, nego može čak biti i obrnuto. Podaci što dolaze iz Mađarske i Španjolske o rasprostranjenosti sekularizacije upućuju na to da ne treba brzopleto istrčavati s pojednostavljenjima i posizati za ideološkim obrascima u kojima jedino postoje isključivosti. Modernizaciju je pogrešno predočiti kao posve istoznačan i jednosmjernan proces koji neumoljivo vodi prema sekularizaciji. Radije se valja potruditi u tom procesu naći i pronaći drugačije sadržaje, što danomice izlaze na vidjelo. Otud uporaba pojma protu-sekularizacije u novijoj sociologiji religije.

Tako je i u suvremenom crkvenom kršćanstvu došlo do mnogih promjena, koje su ga učinile ne samo otpornijim na sekularizaciju nego povećale u njemu sposobnost širenja i utjecaja na društvene prilike. U nekom je smislu to novo predvidio P. Bourdieu već 1971. godine, a onda nešto poslije H. Luhmann, pa s njima sociologija religije polako napušta temu sekularizacije i bavi se crkvenim ustanovama i njihovim ustrojstvom, ali još posebice povratkom

svetoga i novim religijskim pokretima u svjetovnim društvima moderniteta.

Ipak, čini se da je daleko najveću novost modernitet uveo time što je otvorio pitanje pojave svjetovnog svetog, tvorbu koju stara sociologija nije obrađivala ili se s njom bavila, jer je činila baš obratno, tražeći u svetome svjetovno. Riječ je pobliže o civilnoj religiji. Nju je u sociologiji ponajviše promicao R. Bellah, i to u doba rata Sjedinjenih Američkih Država u Vijetnamu. Ta bi religija bila sačinjena od vjerovanja i obreda koji slave i uzvisuju vrednote američkog društva i političkog života s nekom vrstom neprestanog samosvetkovanja, čiji cilj nije univerzalna ljubav prema svim ljudima nego mesijansko opravdanje i etičke potvrde ponašanja najveće države na svijetu. Otud nerijetko usporedba američkoga sa židovskim narodom, Europe s ropskim Egiptom. Na tim je idejama J. F. Kennedy dobio izbore, ali i svi drugi predsjednici bez iznimke. One se u našem vremenu ponovno bude i služe za opravdanje ratovanja u Afganistanu i Iraku, iako su jako pomiješane i isprepletene s kršćanskim fundamentalizmom, pa ih nije uvijek lako razlučiti. Tako se modernitet vratio na svoje početke kad je producirao svjetovno, ali je sada sve to dobro skrivao i pokrивao religijskim izričajima i podrškom nekih kršćanskih crkava.

Da Sjedinjene Američke Države ne budu usamljen slučaj, pobrinuli su se pokazati dva znanstvenika, Ch. Liebeman i E. Don-Yehis, koji su objavili knjigu o civilnoj religiji u izraelskom društvu. Politički je cionizam želio stvoriti jednu neovisnu i modernu židovsku državu koja će biti oslobođena od religijske tradicije, što se odmah pokazalo vrlo zahtjevnim i teško ostvarivim. U početku je ta zamisao više stavljala naglasak na svjetovno i političko, a manje na sakralno, htijući oblikovati poseban slučaj civilne religije. U tu će svrhu biti ustanovljeno slavljenje nove tekovine građanskog sadržaja u obliku dana neovisnosti. No, osnivanjem vlastite države, dolazi do golemog priljeva pučanstva židovskog podrijetla iz cijelog svijeta, koji su uspjeli sačuvati netaknutom svoju religijsku baštinu. Tek se sad pokazalo potrebnim ustrojiti civilnu religiju. Stoga se slavljenjem i sjećanjem na žrtve nacističkog progona želi upravo sjediniti narod na jednoj posve novoj razini, koja je izvana religiozna, a zapravo je u unutrašnjosti svjetovni događaj.

Na kraju recimo kako se sociologija sve više odmiče od problema sekularizacije i zanima je sudbina religije u modernitetu, gdje očitosti mogu jako zavarati istražitelje svetoga. Pritom se pokazuje da religija učestalo služi nečemu što nije religiozno. Da bi

se izišlo iz toga zatvorenog kruga, nije međutim dovoljna teorijska rasprava nego vidljiva promjena u društvenom prostoru. O vjernicima a ne dakle o sociologiji ovisi u krajnjoj crti hoće li religija ostati sredstvom za postignuće svjetovnih ciljeva ili postati drugačijim i plemenitijim načinom ljudskog življenja.

Željko Mardešić